

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-1-23

УДК 354:378

*Домбровська С.М., д.держ.упр., проф., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-8627-0057*

*Шевчук Ю.Р., ад'юнкт ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0003-2900-1587*

*Dombrovska S., Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Prorector-Head of Training Research and Production Center of the National
University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv,*

*Shevchuk Yu., Adjunct of Training Research and Production Center of the
National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv*

РОЗВИТОК АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

DEVELOPMENT OF ACADEMIC MOBILITY IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS

У статті проаналізовано проблему розвитку академічної мобільності в сучасному освітньому процесі. Розглянуто два підходи до розуміння цього явища. Інтерпретація академічної мобільності як соціального явища, виражається у залуженні академічного ресурсу до міжнародних центрів знань і дослідження, і розуміючи академічну мобільність як цілочисельну людську якість, властиву до динамічних змін та розширення освітньої області. Визначено передумови і умови для розвитку академічної мобільності. Академічна мобільність розглядається, як одна з цілей університетської освіти і вивчення іноземної мови зокрема. Обґрунтовано характерні риси академічної мобільності на яких базується також і якість освіти. Окреслено та описано складову структуру академічної мобільності. Якість освітнього процесу в період академічної мобільності визначено інноваційними компонентами навчального процесу.

***Ключові слова:** механізми публічного управління, академічна мобільність, освітній простір, заклади вищої освіти.*

The article is concerned with the problem of academic mobility development in the subjects of educational process. Two approaches to understanding this phenomenon

are studied. Interpretation of academic mobility as a social phenomenon, expressed in the transfer of human capital across international borders to academic centers of knowledge and research, and understanding of academic mobility as an integral human quality inherent to dynamic subjects of expanding educational area are studied. Prerequisites and conditions for academic mobility development are revealed. The content essence of academic mobility as a personal quality is presented in a matrix, which demonstrates interdependent and interrelated components of the studied quality. Academic mobility is viewed as one of the goals of the university education and foreign language teaching in particular. Characteristic features of the academically mobile person are revealed, and based on them a definition of academic mobility as a personal quality is given. A component structure of academic mobility is substantiated and described. The studied quality is presented by the following components: motivation and value based component, cognitive-communicative component, task-oriented component, and reflexive assessment component.

Keywords: *mechanisms of public management, academic mobility, educational system, institutions of higher education.*

Постановка проблеми. Інтеграція української системи вищої освіти в єдиний загальноєвропейський освітній простір з метою підвищення її конкурентоспроможності, якості і привабливості виявила ряд проблем, що вимагають оперативного і компетентного вирішення. Однією з умов розширення і зміцнення єдиного загальноєвропейського освітнього простору, що формує освітню потужність, представлену освітніми подіями і явищами трансляції культури, соціального досвіду і особових сенсів, являється висока академічна мобільність суб'єктів освітнього процесу. Під освітнім процесом розуміється цілеспрямована діяльність з навчання, виховання і розвитку особистості і її якостей шляхом організації навчально-виховних і навчально-пізнавальних процесів в єдності з самоосвітою самої особи. Академічна мобільність суб'єктів освітнього процесу заснована на соціокультурних і професійних знаннях, сформованих уміннях і навичках, творче застосування яких сприяє як адаптації суб'єктів до умов, що змінюються, так і їх внутрішньому перетворенню з подальшим впливом на довкілля. Суб'єктом освітнього процесу є свідомо дійова особа, яка усвідомлює себе особою, що пізнає і змінює світ.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз проблеми розвитку академічної мобільності в сучасному освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії та методології державної політики України, що сприяє розробці даної теми, зробили сучасні дослідники, а саме [1, 2, 3, 4, 5, 6].

Виклад основного матеріалу. Як соціальне явище академічна мобільність відома ще з часів мандруючих студентів (вагантів) і пов'язана із

створенням і розвитком середньовічних університетів. Мандруючі Європою, студенти переходили з одного університету в інший з метою отримання нових знань. Об'єднані інтелектуальною працею, ідеями свободи і рівності, вони формували культуру академічної мобільності. Сучасна академічна мобільність студентів, безумовно, відрізняючись від середньовічної, зберігає основні риси, властиві цьому явищу. До них відносяться суб'єктність, висока адаптивність, цілеспрямованість, рухливість мотивації і невідгубна потреба в нових знаннях, уміннях і навичках, супроводжувана бажанням їх ефективного використання і поширення.

Важливість і значення академічної мобільності для розширення освітнього простору і розвитку особистості підкреслюють багато вітчизняних дослідників реформи української системи освіти. Так, наприклад, А. Кобеця [2] відносить поняття академічної мобільності до форм освітньої інтернаціоналізації. На думку В. Палуха [5], академічна мобільність є основною цінністю європейського ареалу вищої освіти, а розвиток механізмів академічного визнання - найважливішим елементом забезпечення мобільності. Як стверджує вітчизняний дослідник А. Ромін [4], ефективна інтеграція української системи освіти в єдиний загальноєвропейський освітній простір неможлива без просування і підтримки академічної мобільності студентів і викладацького складу. Один з провідних авторитетів в області розвитку міжнародної співпраці, перший генеральний секретар Асоціації європейських університетів Андрис Барблан інтерпретує академічну мобільність таким чином: «рівні можливості доступу до численних постачальників і користувачів послуг в області вищої освіти, рівна підтримка в розвитку знань, рівні умови оцінки, визнання послуг, навичок і здібностей» [3].

У різних країнах поняття «Академічна мобільність» історично придбало своє специфічне «забарвлення». У США під ним мають на увазі, головним чином, різноманітні освітні програми та програми студентських обмінів. У Європі з розвитком процесів інтеграції це поняття отримало ширше трактування, увібравши в себе елементи програм, пов'язаних з мобільністю професорсько-викладацького складу, підвищення кваліфікації і, частково, наукові програми.

При такому підході академічна мобільність розглядається як невід'ємний атрибут соціально-економічного середовища, що є простором соціальних, економічних, культурних і політичних взаємовідносин і зв'язків.

Проте не можна звести розуміння категорії академічної мобільності тільки до пересування людського капіталу, обміну інтелектуальним продуктом і співпраці в області освіти і науки. Для здійснення мобільності на усіх її рівнях суб'єкти освітнього простору, повинні мати певні особові якості і здібності, які дозволять ним стати бенефіціантами можливостей, що відкриваються, і перспектив. Так, наприклад, на думку М. Ажажі [1], академічна

мобільність - це невід'ємна форма існування інтелектуального потенціалу і можливість самим формувати свою освітню траєкторію і у рамках освітніх стандартів вибирати предмети, курси, навчальні заклади відповідно до своїх схильностей і спрямувань. Таким чином, ця категорія розглядається дослідником як ознаку внутрішньої свободи, сприяючу становленню самостійної, цілеспрямованої і допитливої особи, що уміє критично оцінювати власні здібності, визначати цілі і маршрут індивідуального розвитку.

У зв'язку з цим доцільно відмітити, що необхідність просування і розвитку академічної мобільності студентів обумовлена не лише зовнішніми чинниками, але і внутрішньою потребою самої особи.

Ряд вітчизняних дослідників [2,3] розглядає академічну мобільність як особову якість, що формується в процесі навчання і необхідне для подальшого особового і професійного зростання, інтеграції в динамічну економічну спільноту з метою самореалізації, внесення посильного вкладу в економіку, політику і культуру як своїй, так і інших країн, вдосконалення самого себе і навколишнього світу.

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що академічна мобільність суб'єктів освітнього процесу виражена не лише у вільному пересуванні в межах національних держав, але і в здатності і готовності до безперервної самоосвіти в мультикультурному середовищі.

Категорія мобільності розглядається дослідниками в двох напрямках: як процес і як інтеграція в особову якість. Як якість особи усі види мобільності представлені через її індивідуально-психологічні особливості (здібності) і активно-дієвий стан (готовність). Залежно від сфери інтересів дослідників виділяються різні види здібностей і готовності. При цьому усі вони однотайні в тому, що передумовою для розвитку здібностей є освіта, сформовані загальнокультурні і професійні компетенції, культурні цінності, а умовою розвитку здібностей виступає активна діяльність суб'єктів.

Становлення перерахованих видів мобільності обумовлене як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. До зовнішніх умов, сприяючих формуванню різних видів мобільності, відносяться зміни довкілля і вимоги до індивіда. До внутрішніх умов - властива усім видам мобільності потреба в самореалізації, самоудосконаленні і саморозвитку.

Завдання з формування академічно мобільної особи покладені на університети як центри знань, досліджень і нових технологій.

Під академічною мобільністю нами розуміється цілісна особова якість, що формується в процесі навчання і динамічний стан складових його компонентів, що характеризує її здатність і готовність адаптуватися, змінюватися і перетворювати себе і довкілля.

У доповіді «Освіта: прихований скарб», на Міжнародній комісії з освіти для XXI століття, Жак Делор сформулював «чотири стовпи» сучасної

освіти : «*навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити*». Формування і розвиток цих якостей і є, по суті, відповідь освіти на виклики часу і запит сучасного суспільства [3, с. 45].

Однією з вимог до академічно мобільної особи є володіння іноземною мовою на рівні, що дозволяє здійснювати ефективну взаємодію в умовах соціальної, культурної, академічної і професійної просторів. Обумовлена ця вимога розумінням того, що ефективна взаємодія представників різних культур в ситуаціях соціального і професійного контекстів можливо за наявності високого рівня сформованості іншомовної комунікативної компетенції.

Відповідно до результатів досліджень представників вітчизняної науки вивчення іноземної мови, спрямоване на формування і розвиток іншомовної комунікативної компетенції, включаючи іншомовну професійно-орієнтовану компетенцію, сприяє становленню цілеспрямовано формованих особових якостей. На підставі цього можна зробити висновок про те, що формування і розвиток академічної мобільності як якості особи можливо в процесі вивчення іноземної мови і повинно розглядатися як одна з цілей вищої освіти, включаючи іншомовну освіту.

Виходячи з динамічних вимог суспільства, що розвивається, потреби самої особи, завдань і можливостей іншомовної освіти, можна побудувати матрицю змісту академічної мобільності студентів, як особової якості, необхідної для безперервної освіти, і конкретизувати знання, уміння і навички, сприяючі її становленню і розвитку в процесі вивчення іноземної мови.

Основними характеристиками академічно мобільній особи являються:

- рухливість мотивації і гнучкість цілей;
- здатність до самоосвіти і потреба в самоудосконаленні;
- готовність до змін, спілкування і співпраці;
- володіння іноземною мовою на рівні, що дозволяє здійснювати ефективну взаємодію в соціокультурному і професійному середовищі;
- готовність до оволодіння новими знаннями і технологіями;
- гнучкість мислення і здатність до оцінки рефлексії власної діяльності і критичного аналізу інформації, що поступає.

Розгляд академічної мобільності як інтеграційної якості особи підтверджується теорією особи Д. . Платонова. Автор розуміє особу як динамічну систему, що розвивається в часі, змінює склад елементів, що входять в неї, і зв'язків між ними при збереженні функції.

Дослідник виділяє чотири взаємозв'язані підструктури (сторони особи):

- 1) підструктура спрямованості і стосунків особи;
- 2) підструктура досвіду;

3) підструктура індивідуальних особливостей окремих психічних процесів;

4) підструктура біологічних властивостей особи. Усі сторони особи тісно взаємодіють один з одним.

Виходячи з вищевикладеного, особа може бути розглянута як єдине ціле, що складається з різних компонентів. Враховуючи сутнісні характеристики академічної мобільності як особової якості, результати аналізу різних видів мобільності, специфіку мовної підготовки і вимог, що пред'являються до випускників закладів вищої освіти, доцільно виділити в структурі академічної мобільності студентів закладів вищої освіти наступний комплекс взаємозв'язаних і взаємозалежних компонентів: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-комунікативний, діяльнісний і оцінно-рефлексійний.

Виділення мотиваційно-ціннісного компонента в рухливій структурі академічної мобільності обумовлене тим, що домінуючий вплив на розвиток особистості роблять її світогляд, спрямованість, потреби, та формують систему цінностей. Усвідомлення цінності і значущості цієї якості спонукає студентів до мотивованої, усвідомленої діяльності, сприяючої становленню цілеспрямовано сформованої якості [4, с. 112].

Провідними мотиваціями в становленні академічної мобільності виступають мотивація аффіліації (спілкування) і мотивація досягнення (успіху). Обумовлено це тим, що людина, будучи істотою соціальною, потребує спілкування для усвідомлення себе як особи. Мотивація аффіліації в процесі вивчення іноземної мови проявляється в готовності до спілкування, метою якої є досягнення бажаного результату. Взаємодія на іноземній мові часто викликає складнощі у суб'єктів освітнього простору з цілого ряду причин: відсутність мовної практики, низький рівень навичок мовної комунікації, невпевненість в собі, замкнутість, невміння переконливо і послідовно відстоювати свою позицію. Подолання і надалі усунення впливу цих чинників здійснюються за наявності мотивації досягнення (успіху). Потреба в досягненні успіху сприяє подоланню психологічного бар'єру в процесі взаємодії на іноземній мові і підтримці мотивації спілкування. Стійкість мотивації досягнення заснована на здатності до ціннісно-сислового самовизначення і самоосвіти. Мотивованість досягненням (успіхом) проявляється в готовності прагнути до цілей і домагатися їх реалізації.

Виділення когнітивно-комунікативного компонента в структурі академічної мобільності, що включає сформовану іншомовну комунікативну компетенцію, обумовлено як об'єктивними вимогами до академічно - мобільної особи, так і самою природою мови, що є засобом взаємодії і мислення, за допомогою якого передається і привласнюється суспільно-історичний досвід, здійснюється входження людини в соціум [2, с.89].

Усі якості особи формуються і розвиваються в активній, самостійній і

цілеспрямованій діяльності. Це положення є обґрунтуванням виділення діяльностного компонента в структурі академічної мобільності. Діяльність є формою зв'язку суб'єкта зі світом. Вона включає два взаємодоповнюючі процеси: перетворення світу суб'єктом і зміна самого себе за рахунок отриманих знань, умінь і навичок. Саме діяльність лежить в основі механізму, що формує таку якість особи, як мобільність, оскільки сама діяльність є активним, рухливим і мінливим станом людини. Для становлення академічної мобільності необхідно опанувати наступні види діяльності : самостійно навчатися і співпрацювати в команді на основі толерантності.

Усвідомлення себе як особи, самоудосконалення і перетворення світу неможливі без рефлексії (роздуми, самоспостереження, самопізнання), сформованих умінь і навичок критичної оцінки результатів власної діяльності, умінь зіставляти і аналізувати способи рішення актуальних проблем.

Таким чином, рефлексія виступає балансуєчим механізмом в структурі особи, що дозволяє їй знаходитися в стані гнучкого реагування на ситуацію, що змінюється, макро- і мікросередовища, що, у свою чергу, є ознакою мобільності і сприяє ухваленню адекватних рішень в проблемно-конфліктних ситуаціях . Як критичний стиль мислення рефлексія припускає динамічність і рухливість поглядів, уміння критично підійти до власних висновків . Виділення компонента оцінної рефлексії в структурі академічної мобільності обумовлене тим, що рефлексія і критичний стиль мислення сприяють самоактуалізації, рухливості і становленню особи, що розвивається; підтримують спрямованість особи на саморозвиток, самоосвіту і самоудосконалення; коригують напрям і вибір способів діяльності як в індивідуальній, так і в груповій роботі, мотивують до подальшого просування в освітньому, професійному, соціальному і мультикультурному середовищі.

Висновки. Таким чином, академічна мобільність суб'єктів освітнього простору є не лише соціальним явищем, вираженим в створенні спільних проектів і дослідницьких програм; у пересуванні освітніх технологій і людського капіталу через межі національних держав, але і інтеграційну особову якість з рухливою компонентною структурою, виражену в здатності і готовності адаптуватися до динамічного різноманіття освітнього простору з метою перетворення самої особи і навколишнього світу.

Список використаних джерел:

1. Ажажа М. А. Державне регулювання процесу модернізації вищої освіти України в умовах глобалізації: Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 19. С. 79–83.
2. Державна політика інтеграції освіти і науки України в системі інноваційної економіки : засади, механізми управління, напрями забезпечення

[монографія] / А.С. Кобець. Донецьк : ТОВ „Юго-Восток”, 2012. 472 с.

3. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія / О. М. Слюсаренко. Київ : Пріоритети, 2015. 384 с.

4. Ромін А. В. Економічні механізми в системі управління вищими навчальними закладами / А. В. Ромін // Збірник наукових праць «Теорія та практика державного управління». Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2014. Вип. 3 (46). 308 с.

5. Палюх В.В. Особливості державного управління науково-дослідницькою діяльністю студентів університету в сучасних соціокультурних умовах // Вісник НУЦЗУ: Серія державне управління, 2018. Вип. 2 (9). С. 296-302.

6. Помаза-Пономаренко А.Л., Карпеко Н.М. Управлінсько-методологічний вимір використання соціального й освітнього потенціалу при формуванні безпеки регіонів України // Вісник НУЦЗУ: Серія державне управління, 2016. Вип. 2 (5). С. 42-47.

References:

1. Azhazha M.A. State regulation of the process of modernization of higher education in Ukraine in the context of globalization: Investment: practice and experience. 19 (2018): 79–83. Print.

2. State policy of integration of education and science of Ukraine in the system of innovative economy: principles, mechanisms of management, directions of provision [monograph] / A.S. Kobets. Donetsk: Yugo-Vostok LLC, 2012. 472 p. Print.

3. Development of the highest university potential in the conditions of globalization: monograph / ОМ Слюсаренко. Kyiv: Priopitety, 2015. 384 p. Print.

4. Romin A.V. «Economic mechanisms in the system of management of higher educational institutions». *Collection of scientific works "Theory and practice of public administration"*. 3 (46) (2014): 308. Print.

5. Palyukh V.V. Peculiarities of public administration of research activities of university students in modern socio-cultural conditions // *Bulletin of the NUCU: Series of public administration: collection*, 2 (9) (2018): 296-302. Print.

6. Pomaza-Ponomarenko A.L., Karpeko N.M. «Management-methodological dimension of the use of social and educational potential in the formation of security of the regions of Ukraine». *Bulletin of the NUCU: Series of public administration: collection*, 2 (5) (2016): 42-47. Print.